

doi: 10.5281/zenodo.3476270

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Psycholinguistic Principles in Foreign Language Teaching in the Context of Competence Approach

Olga Kosovych

Doctor in Philology, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
olgak2270@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8099-9392>

Abstract

The abstract reveals the problem of the competence approach, when it is combined with many others, allows to raise the question of identifying possible correlations with psycholinguistic principles of foreign language teaching and the essence of this approach. Formation, perfection and competency development occurs in the context of different approaches, which results in the actual typological and species diversity of competences that are formed in educational process. These approaches are of interest in which the implementation of the main provisions of the theory of speech activity receives, or could receive a new meaning in the practice of teaching a foreign language.

Key words: *competence approach, psycholinguistic principles, foreign language, educational process.*

Вступ Introduction

Методологія навчання будь-якої предметної області знання передбачає суворе дотримання засад реалізації цього процесу.

Психолінгвістичні основи навчання іноземної мови розглядаються, головним чином, з позиції відомої теорії мовленнєвої діяльності: закономірності та особливості породження мовленнєвого висловлювання, етапи його конструювання й форми реалізації, проблема відбору мовного й мовленнєвого матеріалу, а також його методична організація, вибір одиниці навчання, специфіка принципів навчання тощо.

Сучасна освітня парадигма, яка проголошує провідну роль компетентнісного підходу при його поєднанні з багатьма іншими, дозволяє

ставити питання про виявлення можливої кореляції психолінгвістичних основ навчання іноземної мови й сутності зазначеного підходу, що і становить мету цієї статті. Для досягнення поставленої мети нами позначено два завдання. По-перше, оскільки компетентнісний підхід поєднується з іншими підходами при формуванні різноманітних видів компетенцій в процесі навчання іноземної мови (ІМ), важливо уточнити в контексті яких підходів присутній так званий «психолінгвістичний слід», що значно впливає на якість результату навчання, тобто на якість мовлення ІМ. По-друге, компетенція як ключове поняття компетентнісного підходу, характеризується власною структурою, чітко позначеною з позицій педагогічної науки, тому важливо проаналізувати можливий взаємоз'язок психолінгвістичних основ навчання зі структурними компонентами феномена компетенції взагалі поза специфікою її конкретного виду.

Специфіка інтеграції іншомовних комунікативних умінь і навичок професійної діяльності в процесі формування ряду компетенцій широко представлена в роботах Л.Є. Алексеевої, Н.В. Баграмовой, І.О. Зимної, Л.А. Петровської та інших вчених. Однак нові дослідження і практика викладання іноземних мов свідчать про доцільність подальшого пошуку нових граней принципу інтегративності у взаємозв'язку з психолінгвістичними основами навчання іноземних мов. З одного боку, є актуальним продовження пошуку найбільш ефективних засобів формування іншомовної комунікативної компетентності в умовах зміненого сучасного освітнього процесу. З іншого боку, це є затребуваним у зв'язку з розробкою моделей формування нових видів компетенцій, наприклад, методичної та інтерактивної компетенцій.

Таким чином, проблематика, зумовлена психолінгвістичними основами навчання іноземної мови, актуалізується не тільки в рамках окремих підходів. Їх взаємодія між собою відкривають новий ракурс її дослідження.

Послідовно викладемо результати вирішення сформульованих завдань.

Методи та методики дослідження ***Methods and Techniques of the Research***

Ми звернулися до ситуації розвитку професійної педагогічної освіти на прикладі мовного факультету педагогічного вузу. В його діяльності принцип інтегративності дозволяє вибудовувати професійно-педагогічну складову

підготовки майбутніх вчителів іноземної мови в тісній взаємодії мовного (в тому числі професійно-орієнтованого), психолого-педагогічного, акмеологічного компонентів.

Результати **Results**

Провідна функція компетентнісного підходу в тому, щоб акцентувати увагу на результаті освіти, тобто здатності особистості діяти в різних практичних ситуаціях, служити основою формування і розвитку феномена компетенцій/компетентності. Наявні досягнення в області компетентнісного підходу в вітчизняній педагогіці дозволяють конкретизувати його характерологічні риси: соціальну і особистісну значимість сформованих знань, умінь і навичок, якостей і способів продуктивної діяльності людини; чітке визначення цілей професійно-особистісного вдосконалення, виражених в поведінкових і оціночних термінах; наявність чіткої системи критеріїв виміру, які можна фіксувати, вимірювати і обробляти статистичними методами.

Формування, вдосконалення і розвиток компетенцій відбувається в контексті різноманітних підходів, що і обумовлює власне типологічне і видове різноманіття самих компетенцій, які формуються в навчальному процесі. Зацікавлення викликають ті підходи, в рамках яких реалізація основних положень теорії мовленнєвої діяльності отримує, або могла б отримати деяке нове звучання в практиці навчання іноземної мови. Тому ми звернулися до таких підходів, які безпосередньо поєднують лінгвістичний, особистісний аспекти з урахуванням нової специфіки організації навчального процесу з предмету ІМ. Перш за все підкреслимо, що в науковому плані зазначену специфіку ми вбачаємо в тому ракурсі, з позиції якого визначається вектор реалізації конкретного підходу: навчального, того, хто навчається або особливі умови організації їх взаємодії.

Комунікативно-компетентнісний підхід реалізує важливу функцію – забезпечити використання широкого арсеналу різнорівневих засобів мови, якими володіє особистість в даний момент, для досягнення прагматичних цілей. Н.І. Чернова трактує названий підхід як «... сукупність загальних положень, що визначають логіку лінгвоосвітнього процесу, орієнтованого на розвиток

системного комплексу обізнаності» (Чернова, 2007: 28) і визначає його сутність на прикладі розвитку лінгвогуманітарної компетентності. В даному випадку портрет комунікативно-компетентнісного підходу актуалізується в таких рисах особистості як здатність оперувати енциклопедичними знаннями, що відбивають устрій реального світу, знаннями різних предметних областей, включаючи область професійної діяльності людини, користування ними з метою встановити мовний та текстовий контакт з партнером, підтримувати його або переривати, дотримуючись при цьому правил та умов спілкування, прийняті в даному соціумі.

Особистісно-орієнтована парадигма освіти вимагає враховувати різноманіття індивідуальних особливостей того, хто навчає і того, хто навчається, забезпечувати і підтримувати самопроцеси. У цьому плані викликає зацікавлення теоретичне обґрунтування сутності гендерного підходу, представленого в дисертаційному дослідженні І.О. Загайнова (2007). Гендерні норми поведінки та самовизначення в системі гендерних стереотипів розглядаються в основному з позиції соціалізації особистості, однак поза контекстом її мовної поведінки. Проте автор доводить доцільність наявності гендерокомфортного освітнього середовища і пропонує засоби для його створення як однієї зі складових в реалізації особистісно-орієнтованого підходу до професійної підготовки сучасного педагога. Однак в контексті гендерного аспекту лінгвістики даний підхід ще не розглядався нами.

Середовищний підхід, в цілому, реалізує функцію співвіднесення спрямованості діяльності на зміну і розвиток предметного оточення з його результатами, які оцінюються з точки зору того, наскільки вони успішно взаємодіють з цим оточенням. Середовищний підхід доцільно сприймати як сукупність умов навколишнього середовища, які, з одного боку, визначають програму діяльності, включають деякий банк інформації, а з іншого, – відповідають інтересам суб'єктів освіти. Освітнє середовище інтерпретується як вид навколишнього середовища, фактори якого мають освітню природу (Тюмасєєва, 2004: 257). Лінгвістична проекція освітнього середовища запропонована В.О. Саприкіним, на думку якого, це середовище можна трактувати як «... простір вивчення мови як засобу людського спілкування, мислення, передачі досвіду, знань; як умова самосвідомості особистості» (Саприкін, 2002: 27).

Важлива роль належить акмелінгвістичному підходу, що згадується в дисертаційному дослідженні І.В. Леушиної (2003). Його функція полягає в тому, щоб орієнтувати учнів на досягнення найбільш високих результатів в оволодінні іноземною мовою. Даний підхід сприяє оптимізації способів структурування і переструктурування мовного матеріалу з тією метою, щоб стимулювати процес оволодіння ІМ. Завдяки цьому досягається реалізація творчого потенціалу студента в оволодінні іноземною мовою. Принципово важливим слід визнати висновок цього автора про те, що можливий комплементарне перенесення мовних навичок не тільки на інші види діяльності, що є винятково значимими для ефективної організації процесу навчання іноземної мови, а й на інші дисципліни, в тому числі на професійну діяльність. Дана думка безпосередньо вказує на доцільність брати до уваги роль ще одного підходу – інтегративного, який раніше не розглядався у зв'язку з реалізацією психолінгвістичних основ при навчанні ІМ.

Інтегративний підхід став важливим елементом методологічного базису теоретичних досліджень феномену компетентності. Однак інтеграція аналізується з позиції ефективного застосування понятійно концептуального апарату, методів, єдиних пізнавальних засобів однієї галузі науки іншими, тому базується на перенесенні ідей і уявлень з однієї галузі знань в іншу. При цьому усвідомлюється необхідність розвивати інтегративне мислення, а також форми, засоби та методи реалізації міжпредметних зв'язків. Психолінгвістичні основи навчання іноземних мов припускають відповідне обґрунтування конкретного напрямку і принципів організації навчання, окремих функцій мовного і мовленнєвого матеріалу. Дослідження сутності інтегративного підходу щодо вивчення феномена компетенцій показало, що для вказаного підходу є притаманними такі категорії як «принцип», «напрямок», «функція».

Виходячи з того, що компетенція як ключове поняття компетентнісного підходу, характеризується власною структурою, звернемося до аналізу можливого взаємозв'язку психолінгвістичних основ навчання і структурних компонентів феномена компетенції. З позицій педагогічної науки цілком чітко є позначені компоненти феномена компетенції взагалі поза специфікою її конкретного виду. До них відносяться: знання, вміння, навички, окремі якості особистості, її здатності і готовність до їх реалізації. Однак подібний «методичний» погляд на структуру феномена компетенції дещо ускладнює, на

наш погляд, спробу експлікувати взаємозв'язок компетенції з баченням психолінгвістичних основ викладання іноземної мови. В даному випадку слід звернутися до іншого формату бачення структури компетенції, яка представлена окремими блоками. Саме «блочна структура» найбільше корелює з ключовими позиціями теорії мовленнєвої діяльності, яка описує процес породження мовлення також за блоками (інтенція висловлення, відбір і структурування елементів, оформлення у внутрішньому мовленні, зовнішня реалізація висловлювання). Коротко охарактеризуємо такі блоки, які в ряді досліджень позначаються терміном «компонент» в цілісній структурі компетенції.

Когнітивний блок інтерпретується як деяка сукупність знань про конкретний предмет діяльності. З боку навчання іноземних мов це поширюється не тільки на знання мовних одиниць і мовних кліше, але також на можливості/неможливості їх використання взагалі, а також на конкретні ситуації, зокрема. Важливо підкреслити, що ряд авторів вказують на включення в цей блок знань про способи діяльності, які забезпечують застосування цих знань, з цим тісно пов'язане знання функцій і технології здійснення діяльності, володіння прийомами її схематизації, прогнозування ефекту діяльності тощо. (Громова, 2003; Мірошніченко, 2005; Нікітіна, 2005 і ін.). Якщо такі знання розглядати крізь призму психолінгвістичних основ навчання іноземних мов, то вони надзвичайно необхідні при формуванні соціокультурної, міжкультурної, професійно орієнтованої іншомовної компетенції та їх різноманітних видів, оскільки забезпечують якість мовленнєвої поведінки.

Діяльнісний блок компетенції при навчанні іноземної мови постає у вигляді комплексу видів мовної діяльності, що підлягають контролю. У дисертації М.В. Йай (2003) цей блок досить докладно охарактеризовано на прикладі структури білінгвальної методичної компетенції у вигляді професійно-орієнтованих видів мовленнєвої діяльності – говоріння, письма, аудіювання та читання. Оскільки однією з одиниць актуалізації «діяльності» є «операція», то закономірно виникає «операційний» компонент. Цей компонент компетенції являє собою здатність суб'єкта застосовувати отримані вміння в діяльності при вирішенні конкретних завдань. Отже, в навчальному процесі, орієнтованому на формування і розвиток компетенцій мовного плану, операційна складова передбачає створення умов, в яких суб'єкти здійснюють вибір і застосування необхідних мовних і мовленнєвих засобів для реалізації

конкретної діяльності з використанням іноземних мов. Якщо як приклад взяти аутопедагогічну (Матушевська, 2000) і практико-перетворюючу (Турчанінова, 2005) компетенції, то розглянутий блок буде характеризуватися такими критеріями як динамічність і адекватність встановлення контактів, управління міжособистісними відносинами, різноманітність мовних форм спілкування та іншими.

Мотиваційний блок в структурі компетенції може складатися з власне мотиваційного і аксіологічного компонентів, і є сукупністю мотивів (зовнішніх і внутрішніх), спрямованих на оволодіння діяльністю, яка визначається специфікою конкретного навчального предмета. Оскільки мотиваційний блок відображає особистісне, смислоутворююче ставлення суб'єкта до діяльності, зокрема, до мовної, то це передбачає постановку цілей і завдань діяльності при її організації в навчальному процесі як тим, хто навчає, так і тим, хто навчається. У сучасних педагогічних дослідженнях розкривається сутність мотиваційного компонента в структурі різних видів компетенцій. Стосовно до мовної освіти це питання досліджується О.В. Кирюшиною (2007) щодо розвитку спеціальної пізнавальної компетентності. Критерії мотиваційного компонента досить докладно представлені в роботі А.Е. Рахімової (2007). Їх інтерпретація крізь призму психолінгвістичних основ навчання іноземних мов може виглядати наступним чином: усвідомленість мети мовної діяльності, інтерес до процесу творчості при породженні висловлювання, прагнення до успіху при вирішенні мовних завдань, рівень пізнавальних інтересів, потреб і прагнень у вивченні іноземних мов, прагнення до пошуку додаткової мовної інформації, прагнення до комунікації, до роботи в команді. Мотиваційно-когнітивний компонент проаналізовано Н.І. Черновою (2007) при визначенні змісту лінгвогуманітарної компетентності фахівця з вищою технічною освітою.

Як доповнення до вирішення поставленого нами завдання відзначимо, що поряд з загальновизнаними блоками, можна вести мову про роль окремих більш приватних компонентів в структурі компетенції. Їх актуалізація в процесі навчання іноземних мов з урахуванням психолінгвістичних основ підвищить ефективність реалізації компетентнісного підходу в сучасних умовах. Рефлексивний компонент передбачає цілеспрямований розвиток відповідальності особистості за свої мовні дії, здатність аналізувати можливі наслідки своїх висловлювань. Рефлексивна складова передбачає оцінку і корекцію свого мовлення мовцем. У педагогічному плані це пов'язано з

розвитком самопроцесів – самоконтролю, самоаналізу і критичної самооцінки. Емоційно-оцінний компонент спрямований на розвиток таких якостей як допитливість, відкритість у спілкуванні, мовна активність, критичне оцінювання інформації, що виходить з мови (рецепція), позитивне прийняття інформації, необхідної для вирішення мовних завдань (продукування мовлення).

Висновки *Conclusions*

Таким чином, «психолінгвістичний слід» проявляється у багатьох ключових підходах, взаємодіючих з ведучим – компетентнісним підходом в сучасному навчанні іноземної мови.

Простежується чіткий прояв психолінгвістичного аспекту в структурі феномена компетенції взагалі поза специфікою її конкретного виду. Це доводить не тільки можливість, а й необхідність враховувати психолінгвістичні основи навчання іноземних мов при забезпеченні необхідної високої якості відповідних компетенцій.

Література *References*

- Загайнов, И.А. (2007). *Формирование гендерной компетентности педагога в процессе профессиональной подготовки*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Йошкар-Ола.
- Сапрыкин, В.А. (2002). Об образовательной бреде. *Культурно-образовательная среда: история, современность, перспективы развития* (г. Елец, 7–8 июня, 2002 г.), (с. 26–30). Елец: ЕГУ им. А.И. Бунина.
- Тюмасева, З.И. (2004). *Словарь-справочник современного общего образования: акмеологические, валеологические и экологические тайны*. Санкт-Петербург: Питер.
- Чернова, Н.И. (2007). *Формирование лингвогуманитарной компетентности специалистов в системе высшего технического образования*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Москва.